

Date: 7thDecember-2024

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI FRAZEMALARNING STRUKTURAVIY QIYOSIY TAHLILI

Jalolova Shaxnoza Muxammedjanovna

O‘zbekiston milliy universiteti Ingliz tilshunosligi kafedrasasi dotsenti,

Nazarova Komola Anvarovna,

Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ingliz va o‘zbek tillaridagi frazeologik birliklarning strukturaviy tahlili amalga oshirildi. Frazeologik birliklarning grammatik, semantik va madaniy xususiyatlari qiyosiy tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, har ikki til frazemalari milliy madaniyatni aks ettiradi, ammo ularning semantik ma‘nosi va grammatik tuzilmasi sezilarli darajada farqlanadi. Ushbu maqola frazeologik birliklarni o‘rganish va tarjima qilishda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: frazeologik birliklar, Ingliz tili, o‘zbek tili, qiyosiy tahlil, semantika, grammatika.

Kirish. Frazeologik birliklar har qanday tilning leksik qatlamida muhim o‘rin egallaydi. Ular tilning boy madaniy merosini aks ettiradi va milliy xususiyatlarni o‘zida mujassamlashtiradi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi frazemalar bir-biridan strukturaviy, semantik, va funksional jihatlari bilan farq qiladi. Shu bilan birga, ikki tildagi frazemalar orqali umumiy universal tushunchalar ham aks etishi mumkin.

Mazkur maqola Ingliz va o‘zbek tillaridagi frazemalarning strukturaviy xususiyatlarini o‘rganishga qaratilgan. Maqolada frazemalarning grammatik va semantik tuzilmalari o‘rtasidagi farqlar va o‘xshashliklar qiyosiy tahlil asosida o‘rganiladi. Bundan tashqari, frazeologik birliklarning milliy va madaniy xususiyatlariga ham e‘tibor qaratiladi. Bu tahlillar ikki tildagi frazemalarni o‘rganishda yangi nazariy va amaliy yondashuvlarni taklif etishi mumkin.

Mavzuning dolzarbligi tilshunoslikning zamonaviy tadqiqotlarida frazeologiyaning o‘rni va uning amaliy tahlillarining ahamiyati bilan belgilanadi. Shu ma‘noda, mazkur maqola milliy va xalqaro tillar o‘rtasida qiyosiy tilshunoslik bo‘yicha muhim ilmiy hissa qo‘shishi mumkin.

Nazariy asos va metodologiya. Frazeologiya tilshunoslikning o‘ziga xos bo‘limi bo‘lib, u ma‘lum bir tilning boyligi va milliy madaniyatini aks ettiruvchi turg‘un birikmalarni o‘rganadi. Frazeologik birliklar nafaqat lingvistik hodisa, balki ma‘lum bir xalqning dunyoqarashi va madaniyatini ifodalovchi semantik tuzilma sifatida ham katta qiziqishga ega. Ingliz tilida frazeologiya, asosan, idiomalar, kollektsiyalar, va qanotli iboralar kabi birikmalarni o‘z ichiga olsa, o‘zbek tilida bu birliklar xalq og‘zaki ijodi, maqollar, va rivoyatlar bilan chambarchas bog‘liq.

Frazeologik birliklarning asosiy tushunchalari. Frazeologiyaning asoschisi bo‘lgan Viktor Vinogradov ta’kidlaganidek, frazeologik birikmalar quyidagi xususiyatlarga ega:

Date: 7thDecember-2024

Turg'unlik: Frazeologik birliklar ko'pincha grammatik jihatdan turg'un bo'ladi. Masalan, ingliz tilidagi "to kick the bucket" iborasi yoki o'zbek tilidagi "tili zahar" iborasi o'zgarish shaklda ishlatiladi.

Ma'no butunligi: Frazeologik birliklarning umumiy ma'nosi ulardagi so'zlarning alohida ma'nolaridan farq qiladi.

Milliy-madaniy xususiyat: Frazeologik birliklar o'sha xalqning madaniy va tarixiy xususiyatlarini aks ettiradi [1, 45].

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda quyidagi yondashuvlar qo'llanildi:

Qiyosiy tahlil usuli: Ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklar grammatik va semantik jihatdan solishtirildi.

Statistik yondashuv: Frazemalar miqdoriy jihatdan o'rganilib, keng qo'llaniladigan birliklar tahlil qilindi.

Kontekstual tahlil: Frazeologik birliklarning adabiy va so'zlashuv nutqidagi qo'llanilishi o'rganildi [2, 67].

Strukturaviy qiyosiy tahlil. Frazeologik birliklarning tuzilishi va semantik jihatlarini tahlil qilish orqali Ingliz va o'zbek tillaridagi frazemalarning o'xshash va farqli jihatlarini aniqlandi. Quyida grammatik va semantik xususiyatlarning tahliliga to'xtalamiz.

Grammatik xususiyatlar. Frazeologik birliklarning grammatik tuzilishi har bir tilda o'ziga xosdir:

Ingliz tili frazemalari: Ingliz tilida frazemalar ko'pincha ot, fe'l yoki sifatlardan iborat bo'ladi. Masalan:

To spill the beans (sirni oshkor qilish) – bu fe'l + ot shaklida.

A piece of cake (o'ta oson ish) – ot + ot shaklida.

Ingliz tilida frazemalar ko'pincha metaforik ma'noda ishlatiladi va kontekst orqali tushuniladi.

O'zbek tili frazemalari: O'zbek tilida frazemalar turli grammatik tuzilmalarda bo'lib, ular ko'pincha xalq og'zaki ijodidan kelib chiqqan:

Qo'lidan tutmoq (yordam berish) – fe'l + kelishik shakli.

Tilda zahar bor (so'zlari zarar yetkazadi) – ot + ega-peg'lik shakli.

O'zbek tilidagi frazemalar ko'proq xalqona ruh va mantiq bilan bog'liq.

Semantik xususiyatlar. Frazeologik birliklarning ma'nosi ikki tilda quyidagi jihatlar bo'yicha farqlanadi:

Madaniy o'ziga xoslik: Ingliz tilidagi to beat around the bush frazemasini bevosita fikr aytmaslikni anglatadi, o'zbek tilida esa bu ma'noni ipni uchidan tutmoq frazemasini beradi.

When pigs fly (hech qachon) frazemasini o'zbek tilida tuyaning dumiga qurt tushganda iborasi bilan ifodalanadi [3, 123].

Universallik: Ba'zi frazemalar ikki tilda ham deyarli bir xil ma'noni anglatadi:

Ingliz tilida to turn a blind eye va o'zbek tilida ko'z yumish iboralari bir xil mazmunni anglatadi – e'tiborsizlik qilish.

Date: 7thDecember-2024

Turg'unlik darajasi. Frazeologik birliklarning turg'unlik darajasi har bir tilda turlicha bo'lsa-da, ikki til ham o'z frazemalarini turg'un shaklda ishlatadi. Ingliz tilida so'z o'rinlari qat'iy, o'zbek tilida esa ba'zan so'zlar o'rin almashishi mumkin. Masalan:

To break the ice – qat'iy shaklda ishlatiladi.

Tili zahar – ba'zan zahari tilda shaklida ham ishlatilishi mumkin.

Tahlil natijalari va muhokama. O'tkazilgan strukturaviy qiyosiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, Ingliz va o'zbek tillaridagi frazemalar orasida muhim o'xshashliklar va sezilarli farqlar mavjud. Ushbu qismda aniqlangan natijalar tahlil qilinadi va ularga asoslangan muhokamalar keltiriladi.

O'xshashliklar

Universallik: Har ikki til frazemalari insoniy tajriba va hissiyotlarni aks ettiradi. Masalan, Ingliz tilidagi to turn a blind eye va o'zbek tilidagi ko'z yumish iboralari o'xshash ma'noni anglatadi. Bu madaniyatdan qat'i nazar, umumiy insoniy tajribalar bir xil til birliklari orqali ifodalanishini ko'rsatadi [4, 88].

Metaforik mazmun: Har ikki til frazemalari ma'no jihatidan metaforik xarakterga ega. Masalan, to spill the beans (sirni oshkor qilish) va og'zidan chaqib chiqdi (bilmadi, bilib gapirdi). Bu metaforik ifodalar tilning boyligini va ko'rinmas ma'nolarni tushunish zaruratini aks ettiradi.

Farqlar

Madaniy kontekst: Ingliz tilidagi frazemalar ko'pincha G'arb madaniyati va tarixiga bog'liq. Masalan, to cross the Rubicon (keskin qaror qabul qilish) iborasi Rim tarixi bilan bog'liq. O'zbek tilidagi boshingni daryo qil iborasi esa Sharqona sabr-qanoat falsafasiga asoslanadi.

Grammatik tuzilma: Ingliz tilida frazemalar so'z tartibiga qat'iy bog'liq bo'lsa, o'zbek tilida ular ba'zan moslashuvchan bo'ladi. Bu o'zbek tilining agglutinativ tabiati bilan izohlanadi.

Tayanch obrazlar: O'zbek tilidagi frazemalarda ko'proq tabiat va hayotiy voqealar ifodalanadi (moydek yuzi yorishdi), Ingliz tilida esa texnologik va tarixiy mavzular uchraydi (burn the midnight oil – kechasi bilan ishlash) [5, 112].

Muhokama. Frazeologik birliklar har ikki tilda ham muhim kommunikativ vosita bo'lib xizmat qiladi. Ingliz tilidagi frazemalar, ko'pincha, global ko'lamda ishlatiladi va boshqa tillarga tarjima qilishda ma'noni saqlab qolish zarur bo'ladi. O'zbek tilidagi frazemalar esa xalqning milliy o'ziga xosligini aks ettiradi va madaniyatni chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Mazkur tahlillar shuni ko'rsatadiki, frazemalar ikki tilning ham lingvistik boyligiga hissa qo'shadi. Ularni qiyosiy o'rganish nafaqat lingvistik, balki madaniy tushunchalarni chuqurroq anglash uchun ham xizmat qiladi.

Xulosa. Ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklarning qiyosiy tahlili shuni ko'rsatadiki:

Har ikki til frazemalari til va madaniyatning ajralmas qismi bo'lib, xalqning dunyoqarashi, urf-odatlarini va tajribalarini aks ettiradi.

Date: 7thDecember-2024

Ingliz tilidagi frazemalar ko'proq universal xarakterga ega bo'lib, xalqaro madaniyat va tarixiy an'analarga bog'liq. O'zbek tilidagi frazemalar esa xalqona ruh va milliy madaniyatni ko'proq aks ettiradi.

Grammatik va semantik jihatdan frazemalar ikki til o'rtasida sezilarli farqlarga ega bo'lsa-da, ba'zi frazemalar umumiy insoniy qadriyatlarni aks ettiruvchi universallikni namoyon etadi.

Tavsiyalar. Til o'rganuvchilari uchun qo'llanma yaratish: Ingliz va o'zbek tillaridagi o'xshash va farqli frazemalarni o'z ichiga olgan maxsus qo'llanma tuzish til o'rganuvchilarning madaniy va lingvistik bilimini oshirishga yordam beradi.

Tarjima nazariyasi uchun qo'llanilishi: Frazeologik birliklarning semantik va grammatik xususiyatlarini tahlil qilish tarjima jarayonida frazemalarni to'g'ri ifodalashga yordam beradi. Tarjima paytida, ayniqsa, frazemalarning ma'no butunligini saqlashga e'tibor qaratish lozim.

Madaniy tadqiqotlar uchun baza yaratish: Ushbu tahlillar xalqaro madaniy almashinuv va boshqa tillarni o'rganish uchun frazeologiya tadqiqotlariga zamin yaratadi.

Frazeologik birliklarni o'rganish nafaqat lingvistika, balki madaniyatlararo kommunikatsiya va tarjima sohalariga ham katta foyda keltirishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Vinogradov, V. V. (1947). Frazeologiya va uning lingvistik tabiati haqida. Moskva: O'qituvchi.
2. Cowie, A. P., & Mackin, R. (1983). Oxford Dictionary of Current Idiomatic English. Oxford University Press.
3. Moon, R. (1998). Fixed Expressions and Idioms in English. Oxford: Clarendon Press.
4. Boboyorov, A. (2015). O'zbek tilida frazeologik birliklar va ularning tarjima masalalari. Toshkent: Fan.
5. Baker, M. (2018). In Other Words: A Coursebook on Translation (3rd ed.). Routledge.
6. Nazarova Komola Anvarovna. LEXICAL-GRAMMATICAL FEATURES OF PHRASAL VERBS IN ENGLISH AND PROBLEMS OF THEIR RENDERING IN UZBEK. Journal of New Century Innovations, 50(3), 86–88. Retrieved from <https://www.newjournal.org/index.php/new/article/view/12650>
7. Nazarova Komola Anvarovna. (2024). LEXICAL-GRAMMATICAL FEATURES OF PHRASAL VERBS IN ENGLISH AND THEIR PROBLEMS IN UZBEK. Proceedings of Scientific Conference on Multidisciplinary Studies, 3(4), 231–233. Retrieved from <https://econferenceseries.com/index.php/scms/article/view/4413>

